

Історія села Райлянка за матеріалами «Кишинівських єпархіальних відомостей»

В статті розглянуто історію села Райлянка (нині Саратський район Одеської області) у XIX ст., його географічне розташування. Проаналізовано основні господарські уподобання селян та їх побут.

Ключові слова: «Кишинівські єпархіальні відомості», село Райлянка, Бессарабія, Хотинський повіт, Акерманський повіт, переселення, господарство, церква, освіта.

На сучасному етапі розвитку України невід'ємною складовою наукових досліджень є історичне краєзнавство, спрямоване на відродження історичної пам'яті, духовності, формування національного патріотизму, поваги до людини, відповідальності за збереження історико-культурного надбання та долю країни. Важливою складовою краєзнавства є дослідження історії поселень, яке дозволяє з'ясувати унікальні, неповторні особливості історичного процесу. Об'єктом нашої статті є історія села Райлянка, яке розташоване в Саратському районі Одеської області.

Як правило, регіональні дослідження сільської місцевості знаходяться в полі зору ентузіастів: вчителів історії, краєзнавців-аматорів. Більшість таких робіт обмежуються лише констатацією окремих фактів про заснування поселення, походження його назви, майже не звертаючись до архівних джерел. Звідси неточності, перекручення окремих фактів. Стисла історична довідка села Райлянки міститься у 26-томній «Історії міст і сіл УРСР» [1]. Поодинокі згадки про це село зустрічаються в дослідженнях сучасних українських істориків, зокрема, О. Бачинської, яка досліджувала питання заселення й економічного опанування Подунав'я [2].

Одним з важливих джерел вивчення історії рідного краю є періодична преса. Певну цінність має дореволюційна церковна періодична преса, різновидом якої були єпархіальні відомості. В Бессарабській області церковне книгодрукування почалося після створення 1813 р. Кишинівської та Хотинської єпархії за ініціативи Екзарха Молдо-Влахійського Гавриїла (Бенулеску-Бодоні), який був призначений митрополитом Кишинівським і Хотинським [3]. Завдяки його зусиллям була відкрита єпархіальна дру-

карня, де друкувалися книги молдавською мовою, різноманітні звернення до кліру, консисторські циркуляри, бланки для метричних книг тощо.

Перший номер журналу «Кишинівські єпархіальні відомості» вийшов 1867 р. Спочатку часописи виходили двічі на місяць, а після 1905 р. видання стало щотижневим [4]. Журнал поділявся на дві частини: офіційну та неофіційну, авторську. У першій частині друкувалися маніфести і повеління духовного відомства, накази та розпорядження Св. Синоду, відомості про звільнення та нові призначення духовних осіб, уривки з різного роду звітів. Авторська частина містила матеріали богословського характеру. Це були праці церковних кореспондентів, богословів, істориків, бібліографів, хроніки єпархіального життя, рекомендації щодо проведення релігійних свят, інші духовні поради тощо. Окрема рубрика «Відомостей» була присвячена питанням розвитку та поширення освіти в єпархії. Особливий інтерес становлять публікації «польових матеріалів», які почали друкувати «Кишинівські єпархіальні відомості» 1867 р. Лише в 1860-1880 рр. в часопису було надруковано 54 етнографічних дослідження, з яких 35 – присвячено молдаванам, 7 – українцям, 7 – болгарам і гагаузам [5]. Однією з таких публікацій, надрукованих у «Кишинівських єпархіальних відомостях» 1879 р., була стаття священника Якова Юсипенко «Райлянка, село Акерманського уезда».

Місцевість, де розташоване сучасне село Райлянка, на поч. XIX ст. являла собою степ з незначною кількістю маленьких поселень, розташованих на значній відстані одне від одного. На поч. 30-х рр. XIX ст. у місцях, найбільш зручних для проживання, почали з'являтися

перші поселення. Одним з таких сіл стала Райлянка Акерманського повіту. Засновниками цього села були переселенці з села Карликів (Кирликеу, Керлакеу, Карлікеу, Карликове, Кирлакау) Хотинського повіту, яке не збереглося до наших днів.

За переписом населення Бессарабії (1817 р.) село Карликів належало до Хотинського цинуту Нижньо-Дністровської округи (розряд В, посередньої заможності). В документах зафіксовано, що в селі мешкало 2 священика, 1 дячок та 1 пономар. У графі про осіб нижчого стану значилося 116 господарів, 11 вдів, 21 бурлак, 5 прощених, усього 146 чоловічих і 11 жіночих господарств [6]. В загальноросійських статистичних відомостях поч. ХХ ст. Карликів не згадується. Деякі краєзнавці вважають, на місці с. Карликів сформувалося сучасне село Романківці.

У Хотинському повіті на поч. ХІХ ст. мешкала значна частина українського населення – 58,09%. У Бельцькому повіті мешкало лише 12,69% українців, у Сороцькому – 17,13% [7]. Протягом першої половини ХІХ ст. Хотинський повіт залишався найбільш заселеним: чисельність його мешканців на 1 кв. версту становила 29-35 осіб. Цей показник у Бессарабії становив 12-29 осіб на 1 кв. версту, а загальноросійський – 6-8 осіб [8]. Дослідниця Т. Богачик зазначає, що з Хотинського, Бельцького і Сороцького повітів відбувалася міграція населення до південних бессарабських земель або до інших губерній імперії. Головними причинами переселення мешканців села Карликів до буджацьких земель були, як зазначається в матеріалах Кишинівських єпархіальних відомостей, «пригніченість у своєму поселенні нестачею землі та надмірна суворість поміщика».

Землями в Бессарабії володіли поміщики, монастирі та селяни, у Хотинському повіті у володінні поміщиків знаходилося майже 92% земель [9]. Найменшою часткою землі володіли селяни. Наприклад, в Хотинському повіті їх ділянки становили від 4,08 га до 4,9 га. Для порівняння: в Акерманському повіті земельні ділянки селян становили 9,81–15,26 га, у Бендерському – 10,36 га [10].

Вотчина в селі Карликів належала Василю Михайловичу Россету (1781-1834) – впливовому бессарабському дворянину. 15 травня 1818 р. його було включено до «Списку бессарабських дворян», складеному Дворянським зібранням Бессарабської області, 1821 р. рід Россетів був внесений до дворянської родовідної книги Бессарабської області [11]. В. Россету належало 450 фальчів (14322 кв. м) сінокоосу, 600 фальчів орної землі, 250 фальчів сільського вигону та 100 фальчів огороження. В селі було 4 власницьких і 10 селянських садів. Поміщик володів 400 фальчів сінокоосу, 450 фальчів орної землі, 120 фальчів сільського вигону та 20 фальчів огороження у сусідніх Романківцях, розташованих на відстані 2 верст від села Карликів [12].

На поч. ХІХ ст. мешканці північно-бессарабських повітів, виконували ряд повинностей, запроваджених ще молдавською та турецькою владою. Найпоширенішими були надання підвід, обслуговування військ, заготівля сіна тощо. Окрім цього, селяни змушені були сплачувати податки на утримання поштарів, надавати допомогу в будівництві та ремонті провіантських магазинів, конюшень, поштових станцій тощо. Незважаючи на запровадження нового податкового законодавства в 1817 р., яке звільнило від сплати податків поміщиків та дещо зменшило оподаткування інших мешканців у порівнянні з турецьким періодом, практично весь тягар податків покладався на царан, державних селян і збіднілих резешів [13]. Внаслідок самовільних захоплень сільськогосподарських угідь місцевими дворянами, селянські наділи зменшувалися, селяни зубожіли та виявляли непокору.

Як свідчать документи, що зберігаються в Національному архіві Республіки Молдова та Державному архіві Чернівецької області, поміщик Россет відрізнявся жорстокістю у ставленні до селян. Він самочинно зменшував розміри наділів і сінокісних угідь, збільшував повинності, знущався над селянами. Мешканці сіл Карликів, Романківці, Шебутинці і Кормань скаржилися на свавілля поміщика, проте на ці скарги ніхто не звертав належної уваги. Були випадки відмови селян виконувати повинності й сплачувати податки, ігнорувати розпорядження адміністрації. Всі невдоволення придушувалися поліцією, арештами, судами, а інколи навіть військовою силою. У 1827 р. поміщик В. Россет у листі до уряду, скаржився, що «велика кількість селян розбіглась на південь Бессарабії, а коли служителі намагалися їх повернути назад, то біженці їх побили» [14]. В свою

чергу, селяни Хотинського повіту неодноразово надсилали клопотання до влади з вимогою їх переселення на інші території через утиски та малоземелля. Враховуючи значну кількість таких звернень, влада змушена була піти на поступки: дозвіл на переселення отримали 119 мешканців с. Карликів Хотинського повіту, які й заснували с. Райлянка в Акерманському повіті [15].

Назва «Райлянка», як зазначається в єпархіальних відомостях, була запозичена від загальної назви Хотинського повіту, який свого часу був турецькою провінцією – «райєю», її територія безпосередньо підпорядковувалася османській адміністрації. Звідси мешканців Хотинського повіту називали «райлянами», а перших поселенців Райлянки – «райками».

Село Райлянка було розташоване між двома невеликими плоскогір'ями зі сходу і заходу поблизу річки Калнов. Від губернського міста Кишинів воно знаходилося на відстані 115 верст, а від повітового Акерману – 45 верст. За відомостями зі «Списків населених пунктів Російської імперії» в 1859 р. у Райлянці налічувалося 209 дворів з кількістю мешканців чоловічої статі – 670 осіб, жіночої – 575 [16]. 1878 р. населення села збільшилось до 250 дворів [17].

Автор повідомлення, надрукованого в одному з номерів «Кишинівських єпархіальних відомостей», Я. Юсипенко занотував, що забудова села відповідала смаку самих будівельників. У селі було чотири вулиці. Поселення розтягнулося з півночі на південь майже на 1,5 версти і розділялося на дві частини ритвиною, яка в трьох місцях заповнювалася водою, а під час повені з'єднувалася з річкою Хаджидер. У центрі села на невеличкій площі була розташована церква, училище та будинок священика. Будівлі мешканців, у своїй більшості, були невеличкими, переважно валькові, рідко мали дві половини. Для опалення помешкань замість дров використовували соломку, бур'ян, очерет і брикети, виготовлені з кізків. Серед недоліків цієї місцевості Я. Юсипенко вказував на відсутність лісів, нестачу якісної питної води, часті посухи і тумани, швидкі переходи після дощів від прохолодної температури до спеки, що шкодило рослинності та врожаю [18].

Я. Юсипенко зазначив, що всі мешканці с. Райлянка були православного віросповідання, розмовляли переважно малоросійською

мовою, часто використовували також молдавські слова. Таку мову автор назвав «малоросійсько-молдавською». Проте офіційною для адміністрації, діловодства, церкви була російська мова. О. Бачинська, пише що «українці вступали в щільні контакти з місцевим і стороннім населенням» і засвоювали молдавську та російську мови [19]. Про українське походження мешканців Райлянки свідчили також прізвища мешканців: Зарійчук, Іванчук, Демченко, Колісниченко, Кушнір, Корінь, Кваснюк. Зустрічалися в селі родини з російськими прізвищами: Берніков, Лиховидов, Клевцов, Бондарев, Шестаков [20].

Основним заняттям мешканців Райлянки було землеробство, кожен господар мав по 8 десятин орної землі. Пізніше селяни почали брати в оренду землю в сусідніх землевласників і євреїв. Умови такого утримання були наступні: 1 десятина орної землі на рік коштувала 3 руб. 50 коп. За невчасну сплату боргу встановлювалася пеня в розмірі 3 руб. за тиждень. Земля віддавалася в оренду на 3 роки, крім цього, орендатор один або два рази на рік повинен був допомагати землевласнику в польових роботах [21]. Брак засобів для селянського обробітку землі, втрати під час збору врожаю, неврожай приводили до розорення та зuboжіння селян.

Незважаючи на те, що в Райлянці, як і в інших селах регіону, існували громадські каси, позики для більшості селян були недоступні. Основними позикодавцями для райлянців були місцеві євреї. У Райлянці наприкінці XIX ст. мешкало 10 єврейських сімей. Бували випадки, коли селяни, не маючи векселів і розписок, платили один і той самий борг декілька разів. Причиною бідності мешканців села Я. Юсипенко називав «ненормальність у хліборобстві» та «хитрість євреїв». Якщо ці перешкоди усунути, – зазначав автор, – то завдяки своїй працьовитості та близькості хлібних ринків Одеси та Акерману життя селян могло б значно поліпшитись [22].

За свідченням очевидців райлянці були відомі як народ «впертий, неспокійний, зухвалий і завзятий». Тому доволі частими були сутички з сусідами. В сімейних стосунках райлянців, за спостереженням Я. Юсипенко, нерідко бували випадки сварок, бійок. У мешканців сусідніх сіл існував навіть вислів «у нас тепер як у Райлянці».

Ставлення до влади мешканців Райлянки священник характеризував як «підозріле, недовірливе». Такі настрої пояснювалися ймовірно підкупністю та нечесністю деяких представників місцевої адміністрації, наприклад, сільського старости, писаря. До речі, рівень грамотності райлянців залишався дуже низьким. Основною причиною цього було відволікання батьками від школи дітей для домашніх та польових робіт. Наприклад, навіть у зимовий період, зі 100 дітей шкільного віку, що мешкали в Райлянці, школу відвідували не більше 40 осіб, та й то, лише по дві-три години на тиждень. Єдиним засобом підвищити писемність, на думку Я. Юсипенко, могла стати обов'язковість навчання [23]. За даними матеріалів Першого Всеросійського перепису населення 1879 р., писемність серед українців Акерманського повіту становила близько 15%, в той час, як серед росіян – 25%, євреїв – 45% [24].

На сторінках «Кишинівських єпархіальних відомостей» міститься інформація щодо ставлення місцевих жителів до церкви. Райляни ретельно відвідували церкву, робили пожертвування, «старанно били поклони і ставили свічки перед образами, голосно читали молитви, з криками і голосіннями проводжали покійників, строго дотримувалися постів та у великій кількості купували ікони, але цьому всьому мало

відповідав належний настрій душі». В Райлянці щороку, після свята Св. Трійці, проводили хресну ходу по степу, ріллю окроплювали святою водою, читали молитви. Після цього хода направлялася на цвинтар, де здійснювалося поминання померлих, а потім обід. В домі покійника чотири рази на рік читали псалтир, запрошували священника читати Євангеліє перед покійником.

Церква в Райлянці була кам'яна, однопрестольна, названа на честь Св. Великомученика Дмитра Мироточивого. Вона була побудована на кошти парафіян 1844 р. Спочатку в церкві був старий іконостас, який привезли переселенці, 1860 р. його було замінено на новий. Богослужіння здійснювалися церковнослов'янською мовою. До 1873 р. службу відправляли два священника, а потім залишився один настоятель з псаломщиком. За райлянською парафією було закріплено 63 десятини церковної землі, панотець отримував 700 руб. щорічного утримання від місцевого сільського правління [25].

Опис села Райлянка Саратовського району може бути початковим етапом дослідження та написання, за умови архівного й історіографічного пошуку, більш розлогого історичного нарису, що має охопити демографічне, соціальне, економічне та політичне життя цього села у різні періоди.

Джерела та література

1. История городов и сел УССР : в 26 т. / Главн. редкол. Тронько П.Т. (пред.) [и др.]. – К.: Главная редакция УСЭ, 1978. – Т.: Одесская обл. – 1978. – 866 с.
2. Бачинська О. Українське населення Придунайських земель XVIII – початок XX ст. (заселення й економічне освоєння). – Одеса : Астропринт, 2002. – 328 с.
3. Лиман І.І. Російська православна церква на півдні України останньої чверті XVIII – середини XIX століття / Ігор Ігорович Лиман. – Запоріжжя: РА «Тандем – У», 2004. – [Електронний ресурс]: Персональний сайт історика Ігоря Лимана – Режим доступу: <http://www.i-lyman.name/RPCerkvaPivdUkr.html>
4. Кочмар В.С. Єпархіальні весті як джерело вивчення православ'я Юга України / Вікторія Сергіївна Кочмар // Вісник Одеського національного університету. – 2010. – Т. 15. – Вип.21. – С. 54.
5. Тарас Я. Українці Бессарабії, Молдови в історико-етнографічних дослідженнях / Ярослав Тарас // Народознавчі зошити. – 2014. – №2. – С. 313.
6. Роспись землевладения и сословного строя населения Бессарабии по данным переписи 1817 года. Обработал по официальным данным И.Н. Халиппа. Труды Бессарабской Губернской Учёной Архивной Комиссии. –Т. III. – 1907. – [Електронний ресурс]: Мой город Кишинев – Режим доступу: <http://oldchisinau.com/lib/books.html>
7. Кабузан В. М. Народнонаселение Бессарабской области и левобережных районов Приднестровья (конец XVIII – первая половина XIX в.) / [под ред. В.С. Зеленчука] / Владимир Максимович Кабузан. – Кишинев: Штиинца, 1974. – С. 54.
8. Записки Бессарабского областного статистического комитета: в 2 т. –Т.1 / Бессарабский областной статистический комитет; [под ред. А.Егунова]. – Кишинев: Типография Кишиневского областного правления, 1864. – С. 187.
9. Списки населенных мест Российской империи, составленные и изданные Центральным статистическим комитетом МВД: [По сведениям 1859 г.].

В 65 вып. – СПб., 1861–1885. – Т. III: Бессарабская губерния [сост. А.Артемов], 1861. – С. 29.

10. Богачик Т. Північнобессарабські села у дореформенний період (1812–1868 рр.) / Тамара Степанівна Богачик // Питання історії України. Збірник наукових праць. – Чернівці: Технодрук, 2011. – Т. 14. – С. 136.

11. Чорний О. Карликів промовляє з минулого / О.Д.Чорний, О.С.Мандзяк – [Електронний ресурс]: Сокирянщина. Режим доступу: <http://www.ukrkvcheg.org.ua>

12. Роспись землевладения и сословного строя населения Бессарабии по данным переписи 1817 года. Обработал по официальным данным И.Н. Халиппа. Труды Бессарабской Губернской Ученой Архивной Комиссии. –Т. III. – 1907. – [Електронний ресурс]: Мой город Кишинев – Режим доступу: <http://oldchisinau.com/lib/books.html>

13. Оганян Л.Н. Общественное движение в Бессарабии в первой четверти XIX века / Людмила Николаевна Оганян. – Кишинев: Штиинца, 1974. – Часть I. – С. 54.

14. Чорний О. Карликів промовляє з минулого / О.Д.Чорний, О.С.Мандзяк – [Електронний ресурс]: Сокирянщина. Режим доступу: <http://www.ukrkvcheg.org.ua/>

15. Анцупов И. А. Государственная деревня Бессарабии в XIX в. (1812–1870 гг.) / Иван Антонович Анцупов – Кишинев: Карта Молдовеняскэ, 1966. – С. 38.

16. Списки населенных мест Российской империи, составленные и изданные Центральным статистическим комитетом МВД: [По сведениям 1859 г.]. В 65 вып. – СПб., 1861–1885. – Т. III: Бессарабская губерния [сост. А.Артемов], 1861. – С. 17.

17. Юсипенко Я. Райлянка, село Аккерманского уезда / Яков Юсипенко // Кишиневские епархиальные ведомости. – 1879. – №13. – С. 500.

18. Там само. – С. 500.

19. Бачинська О.А. Взаємовпливи в культурі та побуті українців та представників інших національностей Придунайських земель (XVIII – XX ст.) / Олена Анатоліївна Бачинська // Південна Україна XVIII–XIX ст. Записки науково-дослідної лабораторії історії Південної України Запорізького державного університету. – Запоріжжя, 2002. – Вип. 7. – С. 200.

20. Ревизская сказка казенного селения Райлянка Бессарабской области Аккерманского уезда Ивановской волости 1850 г. – [Електронний ресурс]: FamilySearch – Режим доступу: <https://familysearch.org/pal>

21. Юсипенко Я. Вказ. праця. – С. 501.

22. Там само. – С. 504.

23. Там само. – С. 506.

24. Підраховано за: Первая всеобщая перепись населения Российской империи 1897 г. / Изд. Центр. стат. ком. МВД; [Под ред. Н.А.Тройницкого]. В 89 т. – Т. III : Бессарабская губерния, 1905. – 312 с.

25. Юсипенко Я. Вказ. праця. – С. 513.

Вера Церковная

История села Райлянка по материалам «Кишиневских епархиальных ведомостей»

В статье рассмотрена история села Райлянка (сейчас Саратовский район Одесской области) в XIX ст., его географическое расположение. Проанализированы основные хозяйственные интересы крестьян и их быт.

Ключевые слова: «Кишиневские епархиальные ведомости», село Райлянка, Бессарабия, Хотинский уезд, Аккерманский уезд, переселение, хозяйство, церковь, образование.

Vira Tserkovna

The history of the village Roylanka on the materials of «The Kishinev Diocesan Registry»

The article is devoted to the history of the village Roylaynka (now Odessa region) in the 19th century. The author reconstructs the geographical position of the village and analyzes main economical interests of the farmers and their way of life.

Key words: «The Kishinev Diocesan Registry», Roylyanka Village, Bessarabia, Khotyn District, Akkerman District, migration, economy, church, education.